

לחשוב מחדש לתענית

דברי אגדה
הלכה למעשה
מעובד מתוך כתביו של הנאון
רבי דוד גולדשטוף שליט"א

תענית ז' באלול - יום מיתת המרגלים

הצום התאריך והטעם

א] כתב הטור (סימן תקפ) 'כתב בעל הלכות גדולות, אלו הימים שמתענין בהם מן התורה וכו', ב"ז באלול מתו מוציאי דיבת הארץ במגפה, וכן כתב השולחן ערוך (שם ס"ב). וכתב המגן אברהם (סק"א) ש'בכל בו ובהלכות גדולות גרסין בשבעה באלול מתו מוציאי כו', וכן הוא בתשובות הרא"ש ובב"י, ולכן צריך לומר שטעות סופר נפל בשולחן ערוך, והעתיק דבריו המשנה ברורה (סק"ז). ובקובץ אוצרות ירושלים (חלק ס) הוכיח הר"א זילבר שכן היא הגירסא הנכונה גם בטור, והיא השיטה הנכונה.

עוד כתב המגן אברהם: 'כתב התניא, נשאלו הגאונים על התעניות אלו, והשיבו, לא ידענו מי תקנם'. אבל אני ראיתי שכתובים בספר מגילת תענית, ואם כן נתקנו בימי חכמי התלמוד, וגם בה"ג כתבם, שכל דבריו דברי קבלה.

בתשובת הרא"ש (יג כא) הקשה על דברי בה"ג: ש'לפי סדר המקראות משמע שמתו קודם וכו', והיאך ימותו בשבעה באלול, וכי היו מוציאים דיבת מתשעה באב עד שבעה באלול, ודבריו תמוהים'. [וראה חזקוני (במדבר יד, לו) שכתב שהרעיון פעם שניה].

והנה בספר פנים יפות כתב על פי הגירסא שהיה הדבר ב"ז באלול, והיינו ארבעים יום מהיום שחזרו משליחותם, שטעם הדבר היה, כי המתין להם הקב"ה ארבעים יום שמה ישובו בתשובה.

כיוצא בזה יש לנו לפרש הדברים גם לפי הגירסא שהכריע המגן אברהם שמתו ב' באב, שלפי זה עברו שלושים יום מיום שיבתם.

כי מבואר במשנה (ב"מ קיז:) שחכמים נותנים לאדם זמן לקצוץ דבר היכול להזיק לרבים, ואם עבר הזמן ולא סילקו חייב על הנזק. ומפרשת הגמרא שזמן בית דין הוא שלושים יום, ובספר ערבי נחל (פרשת אמור) כתב שבספרי מוסר ביארו על פי זה מה שנתן הקב"ה חודש אלול שהוא שלושים יום קודם

לראש השנה, שהוא נתינת זמן מבית דין של מעלה לתקן נזקיו.

מעתה יש לומר שאף למרגלים המתין הקב"ה שלושים יום שמה ישובו בתשובה, וכיון שלא שבו, ולדברי החזקוני אף המשיכו במעשיהם, המיתם במגיפה ביום ז' באלול בו כלו השלושים יום.

נמצא שאת יום תחילת חטאם בהסיתם את ישראל לבכיה של חינו, אנו מציינים בתענית תשעה באב (תענית כו:), ואת יום מיתתם אנו מציינים בתענית שבעה באלול.

תענית דאורייתא - לשוב בתשובה

ב] הבה"ג כתב דרך כלל, שכל התעניות שנמנו שם מתענים בהם מהתורה. וכתב על זה הבית יוסף 'אף על גב דמתקנת חכמים הם, קרי להו מן התורה, לומר שיש ליזהר בהם כמו בשל תורה'.

ובאמת על כל דברי רבנן אמרו במדרש (ילקוט שה"ש תתקפא) ש'חמורים דברי סופרים מדברי תורה, ואמרו בירושלמי (ברכות פ"א ה"ד) ש'דברי תורה יש בהן איסור ויש בהן היתר, יש בהן קולין ויש בהן חומרים, אבל דברי סופרים כולן חמורין הן'. אמנם נראה שכיון שהצום קשה על האדם - הוצרך הבה"ג לומר שהם מדברי תורה כדי שלא יקלו בהם.

אמנם הבה"ה פירש את דברי הבה"ג באופן אחר, שכאן באמת הם דברי תורה. ובטעם הדבר כתב, ש'כיון שמצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע על כל צרה שלא תבוא על הציבור, שנאמר (במדבר י ט) 'וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם, והרעלתם ב'חצצרת', וכמו שכתב הרמב"ם (פ"א מתענית ה"א), סובר בה"ג שגם דבר זה בכלל מצות עשה זו, לזעוק ולהתענות בימים שהיתה בהם גזירה וצרה גדולה, אף על פי שכבר עברה הצרה, לפי שגם דבר זה מדרכי התשובה הוא, שידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן, ככתוב (ירמיה ה כה) 'צונותיכם הטו אל'ה וגו'', ודבר זה יגרום להם להסיר הצרות מעליהם'.

והיינו שכיון שכדברי הרמב"ם עיקר ענין הזעקה בתעניות הוא 'מדרכי התשובה', חידש הבה"ג שאף הזעקה באותם ימים אחר שנעשית הרעה, היא בבחינה זו. כי הזכרת הרעה גורמת לבני אדם לשוב בתשובה מחמת יראת העונש שכבר בא על אבותיהם באותם ימים, לבל ישוב גם עליהם.

וביאור הדברים כך הוא. כאשר מתעוררת רעה על ישראל, עליהם לשוב בתשובה על מנת להסירה מהם. ואם לבסוף באה הרעה עליהם, מוכח כי לא שבו מדרכם הרעה כראוי, ועל כן לא הסתלקה מהם הרעה, כמו שכתב שם הרמב"ם ש'זה הוא שיגורם להם להסיר הצרה מעליהם'.

ומעתה הם צריכים להתעורר בכפליים. שהרי כתב הרמב"ם שם (ה"ג) ש'אם לא יזעקו ולא יריעו, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו, וצרה זו נקרה נקדית, הרי זו דרך אכזריות, וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות. ככתוב בתורה (ויקרא כו כז) 'והלכתם עמי בקרי, והלכתי עמכם ב'חממת קרי'. כלומר, כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי, אוסיף לכם חמת אותו קרי'.

והנה כיון שהצרה הראשונה באה דווקא ביום הזה, מוכח שיום זה מסוגל לכך, ועל כן, כשם שבמועדים בכל שנה מעורר אותו היום שמחה, כך גם בצרות, בכל שנה בהגיע יום הפורענות מתעורר שורש עניינה של הצרה הראשונה להביא צרות אחרות מעין הראשונה, מחמת שלא שבו בתשובה שלימה. ולכן על ישראל לשוב בתשובה על העניין שחטאו בו אבותיהם ביום הזה, על מנת להגן עליהם מפני הצרות העוללות להתחדש עליהם ח"ו.

אמנם כשם שלא כל שמחה וישועה שנעשית לישראל במשך הדורות נקבעה לדורות, והתורה וחכמים הם שקבעו את ימי המועד שמתעורר אורם לדורות, כך בענייני הצער והאבל קבעו חכמים ברוח קודשם הזמנים הללו, והם הימים שהזכיר הטור בשם בה"ג.

שני דברים בעניינו של יום

ג] מעתה יש לעיין בעניינו של יום זה, מה צרה היתה בו לישראל. והנה הבית יוסף תמה: 'קשיא לי, למה התקינו להתענות ביום שמתו מוציא דבית הארץ, שמחה מיבעי באותו יום, כמו שכתוב (משלי יא י) 'בְּאֵבֶד רְשָׁעִים רָנָה'.

וכתב הב"ח ליישב הדברים 'לפי שכל ישראל נענשו על ידם, לפי ששמעו לקולם, ונגזרה עליהם גזירה וצרה גדולה שימותו במדבר. על כן מדרך התשובה קיבלו עליהם להתענות ביום זה לדורות, כדי שישמחו לליבם העוון הגדול ששמעו לקול הרשעים, ולא יחזרו עוד לעשות כמעשה הרשעים'.

דברי הב"ח הללו הם לשיטתו הנזכרת לעיל, שענין התענית אחר העונש הוא כדי שלא תבוא עליהם הצרה בשנייה, ועל כן קיבלו עליהם להתענות ביום זה.

נמצא לביאור הב"ח שעיין ענינו של יום זה להיזהר שלא לשמוע בקול הרשעים המסיתים את האדם שלא לקיים דברי הקב"ה.

ויש להוסיף, כי המסית הגדול ביותר לאדם הוא היצר הרע, אשר עליו נאמר (ב"ב טז.) שהוא 'רודד ומסית, עולה ומשטין, ונוטל רשות ונוטל הנשמה'. ואף כאשר הרשעים מסיתים את האדם לעבור על דברי תורה, עדיין נשאר בידו הבחירה ללכת בעצת יצרו הטוב האומד לו לשמוע בקול בוראו. והטעם שלבסוף הוא שומע לקול המסיתים, הוא לפי שהיצר הרע מצטרף לדבריהם, ומיפה אותם בעיניו. נמצא שבכל הסתת האדם גם ידו של המסית הגדול מצטרפת לדבר.

ועדיין יש לעיין בזה, כי בה"ג כתב בטעם התענית ש'מתו בו מוציא דבית הארץ במגפה', ואף שכלול בזה מה שישיראל שמעו בקולם, כמבואר בדברי הב"ח, מכל מקום שמיעה זו אינה שייכת בדווקא ליום ז' באלול, אלא שביום זה מתו מוציא דבית הארץ, ואם כן יש לנו להבין מה נוכל ללמוד ממתתם.

נראה להוסיף בעניינו של יום, לפי המבואר לעיל שביום זה נתמלאה סאתם של המרגלים אחרי שעברו שלושים הימים שהמתין הקב"ה לתשובתם ולא שבו. ועל כן תלו חכמים עיקר התענית ביום ש'מתו בו מוציא דבית הארץ במגפה', כלומר שאז איבדו את יכולת התשובה לעולמי עד, כמבואר במשנה בסנהדרין (קט:) שאין להם חלק בעולם הבא.

והנה דבר זה, להחזיק בדרך הרעה, בא מקשיות עורף האדם. כי אף שבתחילה נכשלו, מכל מקום היה להם אחר כך לשמוע את דברי יהושע וכלב, ואת דברי משה רבינו ואהרן קדוש ה', ולשוב מדרכם, אך הם בחרו להחזיק במרמם.

על כן יום זה מסוגל להיפרע מישראל על קשיות עורפם. והנה מידה זו היא אחת מהתכונות המיוחדות לעם ישראל, כמו שחזרה התורה והזכירה זאת שש פעמים (ראה שמות לב ט). על כן כל אחד יבדוק עצמו במה הוא נוהג בקשיות עורף כלפי מעלה, ומחזיק ברעתו ואינו מוכן לשוב.

ובהיות שיום זה הוא אחד מימי חודש אלול, החודש המיוחד לתשובה, ימהר להסיר קשיות עורפו ולשוב בתשובה על מנת שיזכה לחתימה טובה ביום הדין הקרב ובא. כי כמו שאנו אומרים בתחנון שאין אנו עזי פנים וקשי עורף לומר לפניך צדיקים אנחנו ולא חטאנו, הרי שמידת קשיות העורף גורמת להכחיש את החטא, וכתב הספורנו (דברים ט ה) ש'קושי העורף מסיר את תקוות התשובה'.

דרך ההנהגה בזמן הזה

ד] לענין מעשה בדבר הצום, כתב המגן אברהם: 'הבית יוסף הביא משיבולי הלקט שכתב שלא ראה מעולם ולא שמע מי שנהג להתענות בהם'. והנה הם כתובים בספר מגילת תענית, ונתקנו בימי חכמי התלמוד, וגם בה"ג כתבם, שכל דבריו דברי קבלה, ולכן כל בעל נפש יחמיר לעצמו אם אפשר לו. והמשנה ברורה (סק"א) הביא שתי השיטות.

אמנם כידוע בזמן הזה שהדורות נחלשו, מקילים בענין הצומות, מלבד ארבעה הצומות המחוייבים, ובפרט ללומדי התורה שהתענית פוגמת בלימודם. וכתב השולחן ערוך (סימן תקע"א ס"א) בדרך כלל על ריבוי הצומות ש'היושב בתענית, אם יכול לסבול התענית נקרא קדוש. ואם לאו, כגון שאינו בריא וחזק, נקרא חוטא. ותלמיד חכם אינו רשאי ליישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים'.

ואף בתענית שמתענים משום תשובה, כתב הביאור הלכה שם מדברי הש"ה בשם ספר חרדים שמצא בתוך ספרי המקובל האלקי חסידא קדישא הרב רבי יצחק לוריא אשכנזי ז"ל בספר אחד כתיבת יד, 'כל מה שתמצא בסגופים כ' לא נזכרו אלא למי שאין עמלו

בתורה, אבל מי שתורתו אומנתו ויודע דעת ויראת ה', לא ייחלש ולא יתבטל מלימודו, אך יום אחד מן השבוע יתרחק מבני אדם, ויתבודד בינו לבין קונו, ויתקשר מחשבתו בו כאילו כבר עומד לפניו ביום הדין, וידבר לאל יתברך כאשר ידבר העבד אל רבו וכן אל אביו. והעתיקו זה האחרונים'.

עוד כתב החפץ חיים בספרו שמירת הלשון (שער התבונה פ"ב בהגה"ה) בשם ספר ראש הגבעה: 'שכשאדם רוצה להתנדב תענית, טוב יותר שיקבל עליו התענית מן הדיבור ממה שיקבל עליו מן האכילה, כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו, ולא ייחלש על ידי התענית הזו'.

מלבד זה יכול לקיים בעצמו מעין התענית, בלא להזיק לגופו, בשלושה דרכים -

הדרך הראשונה, במיעוט אכילה, כמו שכתב החיי אדם (ח"ב כלל קלב) ש'מעט מכל התענוגים, ויאכל רק כדי קיום גופו שלא ייחלש, כדי שיהיה לו כוח לעבודת ה'. ולא ילך לשום סעודה, וכל שכן לסעודת מריעות'. ובכלל זה גם דברי הראב"ד הידועים בספר בעלי הנפש שער הקדושה 'שבעת שמאכלו לפניו ועודנו תאב לאכול ממנו, ימשוך ידו ממנו לכבוד בוראו, ולא יאכל כדי תאוותו', עי"ש.

הדרך השנייה, באיחור זמן האכילה, כמו שכתב בספר לקט יוסף לתלמיד התרומת הדשן (סי' תתקכו) ש'דרך נכון שייחשב לו לתשובה בלי עינוי נפש, שיאחר סעודתו בבוקר ממה שרגיל לאכול, שעה אחת או שתיים. ומצינו גבי אחאב שנחשב לו דבר זה לתשובה גדולה' (ראה מדרש שהש"ר א ה).

והדרך שלישית, בקידוש מאכלו, הן בתפילה לפני האוכל, והן בלימוד על שולחנו, וראה מה שכתבנו בזה בספר דברי מועד אלול (לט יח).

נמצא העולה מהמבואר, שעיקר עניינו של יום זה הוא להיזהר שלא לשמוע בקול הרשעים המסיתים את האדם שלא לקיים דברי הקב"ה. ובפרט להיזהר מהמסית הגדול הוא היצר הרע. וכן להיזהר ממידת קשיות העורף המונעת מהאדם להודות בחטאיו ולשוב עליהם בתשובה. מלבד זאת ינהג בשלושת הדברים הממעטים מהנאות האכילה, וייחשב הדבר לו בבחינת מה כתענית.

לעילוי נשמת אבי מורי הכ"מ
הר"ר יוסף יעקב בהר"ר אריה ליב גולדשטוף זצ"ל

נלב"ע כ"א טבת תשפ"ו

איש ישר דרך, מתמיד בתורתו, מתבטל בביטול גמור לרבותיו, עבד את ה' בצניעות, ועולה לא נמצא בשפתיו

להנצחות ולקבלת הגליון במייל
L0527114615@gmail.com